CZU: 94(478)″1970/1980″:37.01:008 **https://doi.org/10.59295/sum10(200)2024_10**

INSTITUȚII ȘI PROCESE EDUCAȚIONAL-CULTURALE ÎN VIAȚA COTIDIANĂ DIN RSSM (ANII 1970-1980)

Anatolie NOSATÎI,
Universitatea de Stat din Moldova

În anii 1970 și 1980, educația, cultura, religia și sportul în RSS Moldovenească au fost profund impregnate de propaganda sovietică, modelând aproape fiecare aspect al vieții de zi cu zi. Perioada respectivă este marcată de promovarea forțată a conceptului de „moldovenism” ca identitate etnică, impusă de autoritățile sovietice pentru întărirea controlului asupra populației. În timp ce elita culturală a adus contribuții semnificative la literatură, artă și educație, aceste eforturi au fost sub strictă supraveghere a Partidului Comunist. Religia a fost puternic suprimată, statul lucrând activ pentru a-i diminua influența. Educația, sportul, alte activități sociale au fost utilizate ca instrumente atât pentru dezvoltarea fizică, cât și pentru îndoctrinarea ideologică. În ciuda controlului generalizat de stat, a existat un acces tot mai mare la realizările culturale, atât interne, cât și internaționale. Această epocă a marcat un apogeu în participarea culturală însă constrângerile regimului autoritar au dus la o scădere a calității educației și la restrângerea libertății creative.

Cuvinte-cheie: *RSS Moldovenească, moldovenism, educație, cultură, propagandă, religie, sport.*

EDUCATIONAL-CULTURAL INSTITUTIONS AND PROCESSES IN THE MSSR EVERYDAY LIFE (1970s-1980s)

During the 1970s and 1980s, education, culture, religion, and sports in the Moldovan SSR were deeply permeated by Soviet propaganda, shaping nearly every aspect of daily life. The period saw the enforced promotion of the concept of ”Moldovenism” as an ethnic identity, imposed by the Soviet authorities to strengthen control over the population. While the cultural elite made significant contributions to literature, art, and education, these efforts were under strict Party supervision. Religion was heavily suppressed, with the state actively working to diminish its influence. Education, sports, other social activities were used as tools for both physical development and ideological indoctrination. Despite pervasive state control, there was an increasing access to cultural achievements, both domestic and international. This era marked a peak in cultural participation, yet the authoritarian regime’s constraints led to a decline in educational quality and restricted creative freedom.

Keywords**:** *Moldovan SSR, Moldovenism, education, culture, propaganda, religion, sports.*

În ultimele decenii de existență a Uniunii Sovietice se constată o intensificare a propagandei și a ideologiei în toate domeniile de activitate cotidiană a cetățeanului sovietic. Deși perioada a fost denumită oficial „socialism dezvoltat”, istoricii și sociologii au început să utilizeze ulterior termenul „perioada stagnării”. În această perioadă, procesul educațional a fost influențat atât de susținerea financiară oferită școlilor de către stat, cât și de intensificarea propagandei sovietice în învățământ [1, pp. 389-396]. Una dintre directivele Partidului Comunist promovate cu insistență în această perioadă a fost impunerea „moldovenismului” drept concept etnic. Acest concept s-a reflectat în cultura RSSM prin publicarea de cărți, organizarea de spectacole și producerea de filme artistice. Viața cotidiană a populației era constant influențată de ideologia comunistă, prezentă în toate aspectele educației, culturii și mijloacelor de informare în masă [2, pp. 710-730].

Conform legii RSS Moldovenești din 24 decembrie 1975 *Cu privire la învățământul public*, sistemul educațional din republică includea: educația preșcolară, învățământul mediu de cultură generală, educația extrașcolară, învățământul profesional tehnic, studiile medii de specialitate și învățământul superior [3, p. 10].

Scopul declarat al educației preșcolare era sprijinirea familiilor în creșterea și educarea copiilor de vârstă preșcolară. Instituțiile preșcolare colaborau strâns cu părinții, stabilind demersuri comune pentru asigurarea sănătății și dezvoltării fizice, educarea deprinderilor practice elementare și pregătirea copiilor pentru școală. Pentru înscrierea unui copil într-o instituție preșcolară, părinții trebuiau să prezinte un act de repartizare, un

certificat medical privind starea de sănătate a copilului, o adeverință de salariu și certificatul de naștere al copilului. Prioritate la înscriere aveau copiii ai căror părinți erau în serviciul militar, cei proveniți din familii afectate de tuberculoză, de invalizi din grupele I-II, copiii orfani sau care proveneau din familii cu condiții locative nesatisfăcătoare etc. Instituțiile preșcolare erau deschise în orașe și în centre raionale [4, p. 89], având în general patru grupe de copii, împărțite pe categorii de vârstă: grupa de vârstă fragedă (de la 2 luni până la 1 an; de la 1 an până la 2 ani); grupa mică (de la 2 la 3 ani; de la 3 la 4 ani); grupa mare (de la 4 la 5 ani); grupa pregătitoare pentru școală (de la 5 la 7 ani). Durata aflării copiilor în instituțiile preșcolare varia între 9 și 24 de ore, în funcție de programul de lucru al părinților. Pentru copiii cu deficiențe intelectuale sau fizice erau create grupe speciale. Grădinițele funcționau pe tot parcursul anului, cu excepția zilelor de sărbătoare [3, p. 88]. În 1970 existau 901 instituții preșcolare, iar până în 1989 numărul acestora a crescut la 2.309 [4, p. 110].

În conformitate cu legislația sovietică, următoarea etapă după învățământul preșcolar era școala medie de cultură generală. Statutul școlii medii de cultură generală, aprobat prin hotărârea Sovietului de Miniștri al RSSM din 8 septembrie 1970, stabilea că anul școlar începea la 1 septembrie și se finaliza, incluzând examenele și practica, la date diferite în funcție de clasă: 30 mai, pentru clasele I-VII; 10 iunie, pentru clasa a VIII-a; 25 iunie, pentru clasele IX-X. Înscrierea elevilor la școală avea loc de obicei pe 25 august. În clasa întâi erau acceptați copiii care împlineau vârsta de șapte ani până la 1 septembrie sau în cursul lunii septembrie a anului de studiu. Pentru înscriere, părinții sau tutorele prezentau certificatul de naștere al copilului și o adeverință medicală. Fiecare elev avea un dosar personal și un tabel de note, care era folosit și pentru transferul la alte școli.

Elevii purtau uniformă școlară aprobată de Sovietul Miniștrilor al RSSM [3, p. 122], iar cei care aveau nevoie de sprijin material îl primeau din fondul învățământului general obligatoriu. În școli erau organizate cercuri, cluburi și alte asociații ale elevilor, menite, cel puțin la nivel declarativ, să susțină autoconducerea și să promoveze disciplina, inițiativa creativă și implicarea în activități social-utile, adaptate vârstei și capacităților fizice ale elevilor. Un rol important în propaganda comunistă printre copii și tineri îl aveau organizațiile pionerești și comsomoliste, care își desfășurau activitatea în școli conform regulilor stabilite de Uniunea Sovietică, cultivând un comportament obedient și dezirabil din punctul de vedere al conducerii.

Se acorda o atenție deosebită respectării normelor sanitar-igienice și siguranței tehnice [3, p. 126], pentru care erau responsabili administrația școlii și personalul medical. În cazul nerespectării acestor norme sau a măsurilor de prevenire a bolilor contagioase, aceștia purtau răspunderea. Elevii nu puteau fi eliberați de la ore pentru activități care nu erau legate de educație, iar excursiile se desfășurau conform unui program aprobat de directorul școlii [3, p. 127].

O altă componentă a sistemului de educație din RSSM era reprezentată de școlile profesional-tehnice, care jucau un rol esențial în viața cotidiană prin formarea forței de muncă necesare economiei planificate sovietice. Aceste școli pregăteau elevii pentru diverse meserii și activități tehnice, asigurând astfel continuitatea în sectoare esențiale precum industrie, construcții și agricultură. În aceste instituții erau admiși elevi care absolviseră școala de opt ani de cultură generală și care satisfăceau condițiile de sănătate necesare. Pentru admiterea la specializări ce implicau lucrări grele sau periculoase pentru sănătate, se impuneau restricții privind sexul, vârsta și starea de sănătate. După absolvire, elevii beneficiau de un concediu acordat de întreprinderile, șantierele de construcții, colhozurile sau alte organizații unde erau repartizați să lucreze [3, p. 340].

O verigă particulară a sistemului educațional o constituiau casele de copii și școlile-internat speciale de cultură generală. Existau case de copii de tip preșcolar și școlar, care purtau numele de la localitatea în care se aflau și adăposteau copii rămași fără părinți, care pierduseră legătura cu aceștia sau proveneau din familii în care nu existau condiții adecvate pentru educație. De asemenea, în aceste instituții erau acceptați copii ai căror mame îi dădeau voluntar la casa de copii. Frații erau primiți în aceeași instituție, indiferent de vârstă [3, p. 264].

Alături de instituțiile educative, bibliotecile au reprezentat un pilon al propagandei sovietice în RSSM, jucând un rol crucial în educația ideologică a populației. La 1 ianuarie 1979, în RSSM funcționau 2.026 de biblioteci, care dețineau un fond de 22.458.000 de cărți și reviste. Dintre acestea, 1.867 activau sub egida Ministerului Culturii, incluzând o bibliotecă republicană, 32 raionale, 126 orășenești, 1.389 sătești și 319

pentru copii. Bibliotecile erau folosite ca mecanisme de propagandă sovietică, unul dintre principalele obiective fiind sprijinirea organizațiilor de partid în activitatea de educație comunistă a populației.

Cea mai importantă bibliotecă din republică era Biblioteca de Stat a RSSM, *N. K. Krupskaia*, azi Biblioteca Națională a Republicii Moldova, care în 1980 dispunea de 3.000.000 de volume și îndeplinea funcții de centru științific, metodic și propagandistic. Între 1960 și 1990, Biblioteca de Stat a deținut un fond special de publicații, denumit *Speţhran* (abreviere rusească de la *отдел специального хранения* – Secția de păstrare specială), accesibil doar persoanelor cu autorizații speciale. Acest fond era completat cu publicații specificate în listele aprobate de Direcția Generală pentru Literatură și Tipărituri (*Glavlit*), coordonată de KGB. După primirea listelor, publicațiile nominalizate erau transferate urgent în fondul special, amplasat în subsolul bibliotecii, iar fișele lor erau retrase din toate cataloagele. Prin aceste liste, autoritățile statului decideau ce trebuia și ce nu trebuia să citească cetățenii URSS. În fondul special erau păstrate cărți despre tehnică militară, centrale nucleare, religie, erotică, sex, homosexualitate, precum și lucrări ale emigranților și ale altor autori străini sau autohtoni, considerate de cenzorii *Glavlit* ca fiind periculoase pentru regimul comunist și pentru URSS. Printre aceste cărți se numărau lucrări semnate de Constantin Stere, Nicolae Iorga, George Călinescu, Iacov Iachir-Lăpușneanu, Mihail Bruhis, William Golding, George Orwell, Aleksandr Soljenițîn, Vladimir Nabokov, Gustave Flaubert ș.a. După prăbușirea URSS, toate publicațiile din fondul special au fost transferate în depozitele bibliotecii, devenind astfel accesibile publicului [5, pp. 19-29].

Un alt element esențial al sistemului de propagandă culturală din RSSM îl constituiau editurile. În 1979, în RSSM funcționau șapte edituri specializate: *Cartea Moldovenească*, *Lumina, Ştiinţa, Literatura Artistică, Timpul, Redacţia principală a Enciclopediei Sovietice Moldoveneşti* și *Editura Comitetului Central al Partidului Comunist din Moldova*. Comerțul de cărți era gestionat de Asociația republicană *Moldknigotorg*, care dispunea de o rețea de 600 de librării și magazine, dintre care 513 se aflau în mediul rural, sub denumirea *Luminița*. Editurile din RSSM constituiau o verigă importantă în promovarea propagandei comuniste și în sublinierea superiorității poporului rus față de alte națiuni din Uniunea Sovietică. În perioada 1970-1980, au fost publicate în limba „moldovenească” (română) operele complete ale lui Vladimir Lenin, având scopul de a întări imaginea sacră a primului conducător al statului sovietic, creată de propaganda sovietică pentru populația locală. Lucrările lui Leonid Brejnev (*Pământul mic, Ţelina* și *Renaşterea)*, erau și ele publicate și răspândite pe scară largă, contribuind la propagarea cultului personalității conducătorului sovietic și la perpetuarea miturilor specifice perioadei de stagnare. Un număr mare de cărți erau publicate în limba rusă, prezentând istoria Uniunii Sovietice ca pe o istorie a statului rus, consolidând astfel politicile de colonizare și rusificare a populației băștinașe [6, p. 396].

Anii 1970-1980, asupra cărora ne concentrăm în articolul de față, au reprezentat o perioadă în care presa din RSSM a fost supusă unor cerințe stricte din partea Partidului Comunist, având obligația de a proslăvi ideologia comunistă, statul sovietic și, în mod special, pe secretarul general al Partidului Comunist al Uniunii Sovietice, L. Brejnev. Mijloacele locale de informare în masă erau obligate să evidențieze calitățile de conducător talentat ale prim-secretarului CC al PC al Moldovei, Ivan Bodiul. În această perioadă, ziarele republicane precum *Moldova Socialistă* și *Советская Молдавия* erau principalele canale de propagandă ale guvernului sovietic și ale Partidului Comunist din RSSM. Aceste publicații prezentau hotărârile oficiale ale guvernului sovietic și promovau imaginea aparatului administrativ sovietic ca fiind superior celui occidental. Articolele cu tematică social-economică descriau o societate mulțumită de dezvoltarea economică și socială a statului, în timp ce criticarea guvernării sovietice era strict interzisă. Problemele economice și abaterile funcționarilor publici erau minimalizate sau prezentate ca fiind cazuri izolate [6, p. 397].

Printre publicațiile notabile ale perioadei se numărau *Tineretul Moldovei, Молодежь Молдавий, Viaţa satului, Literatura şi Arta* și *Femeia Moldovei*, care aveau ca obiectiv principal educarea cultural-socială a populației și glorificarea performanțelor socialiste. De asemenea, revistele și ziarele precum *Comunistul Moldovei, Коммунист, Tânărul leninist* și *Scânteia leninistă* susțineau propaganda comunistă în mod integral. Cenzura comunistă exercita un control strict asupra conținutului articolelor din ziare și reviste, asigurându-se că doar informațiile conforme cu ideologia partidului erau publicate.

Odată cu schimbările din a doua jumătate a anilor 1980, au avut loc modificări și în politica redacțională a presei. Un exemplu notabil este participarea activă a presei la campania antialcoolică lansată la mijlocul

anilor 1980 [7, p. 1]. Un moment de cotitură în istoria postbelică a spațiului dintre Prut și Nistru a survenit la 19 mai 1989, când, printr-o hotărâre a Prezidiului Sovietului Suprem al RSSM, a fost adoptat proiectul de lege privind trecerea scrierii limbii moldovenești la grafia latină, provocând o discuție largă în societate. Organele de presă republicane, inclusiv televiziunea și radioul, au avut misiunea să publice opiniile locuitorilor din RSSM pe această temă. Publicarea respectivei hotărâri în ziarul *Moldova Socialistă* [8, p. 1] a marcat o schimbare în politica editorială a publicației.

Una dintre cele mai importante verigi ale propagandei sovietice din RSSM o reprezentau radioul și televiziunea. În 1975, la fiecare 100 de familii din republică reveneau în medie 92 de aparate radio și 69 de televizoare, subliniind rolul central al acestor mijloace de comunicare în viața cotidiană. Radiodifuziunea din RSSM era supusă unei cenzuri stricte impuse de Partidul Comunist, care interzicea difuzarea oricărei informații ce contravenea ideologiei oficiale. Canalele de televiziune și radio promovau insistent statul sovietic și, în mod special, poporul rus.

Postul de radio Chișinău emitea trei canale, cu un volum total de 30,6 ore pe zi, favorizând emisiunile de propagandă comunistă, cum ar fi *În ajutorul celor care studiază teoria marxist-leninistă*, *Dacă ești comunist* și *Modul de viață socialist*. Aceste emisiuni erau transmise atât în limba rusă, cât și în cea română. La începutul anilor 1970, Comitetul Central al PCM, cu permisiunea autorităților unionale, a extins emisia radioului de la Chișinău și pe teritoriul Republicii Socialiste România, motivând această decizie prin necesitatea de a combate propaganda dusă de posturile de radio occidentale împotriva statului sovietic și a RSR. Această extindere avea drept misiune implicită și propagarea ideologiei sovietice în România. Într-o notă informativă din 30 decembrie 1971, adresată Comitetului Central al PCM, Comitetul de Stat pentru Televiziune și Radiodifuziune din RSSM sublinia necesitatea prelungirii timpului de emisie în limba română, destinat ascultătorilor din străinătate. Această extindere a fost realizată începând cu iulie 1970, prin transmiterea emisiunilor radioului de la Chișinău prin stația de radio *Шторм* (*Furtuna*), care avea o capacitate mai mare, acoperind un teritoriu vast, inclusiv cel al României [9, p. 150]. Radioul din RSSM juca, de asemenea, un rol esențial în propaganda antireligioasă. Emisiunea *Lumina* prezenta persoanele credincioase și pe cele care frecventau lăcașele de cult ca fiind înapoiate, organizând totodată discuții pe teme de tipul *Libertatea conștiinței în Uniunea Sovietică – o victorie a socialismului*. În aceste emisiuni, statul sovietic era prezentat ca un garant al libertății de conștiință, în timp ce biserica era criticată și descrisă drept o organizație care urmărea să-și controleze membrii. O altă temă de discuție la radioul din RSSM era *Separarea bisericii de stat*, în cadrul căreia erau defăimate cultele religioase din republică. Pe teritoriul RSSM, se difuza și *Radioul unional* (*Всесоюзное радио*), al cărui obiectiv principal era propagarea ideologiei sovietice, formarea unei imagini pozitive a înalților funcționari ai Uniunii Sovietice și promovarea culturii ruse în republicile unionale [9, p. 151].

În Uniunea Sovietică existau atât o televiziune centrală, care emitea canale de la Moscova, cât și televiziuni republicane unionale, inclusiv televiziunea din RSSM, organizate după același model și având obligația de a promova aceeași politică informațională ca și televiziunea centrală. Principiile, metodele de lucru, tematicile abordate, structura instituțiilor și organizarea studiourilor de televiziune erau uniforme în întregul spațiu al Uniunii Sovietice [10, p. 102]. În acest context, televiziunea sovietică moldovenească încerca să promoveze ideologia marxist-leninistă, hotărârile congreselor PCUS și ale plenarelor CC al PCUS, să prezinte într-un mod pozitiv deciziile guvernului URSS, să contribuie la mobilizarea cetățenilor pentru realizarea sarcinilor legate de construirea comunismului și îndeplinirea planurilor de dezvoltare economică. De asemenea, televiziunea moldovenească populariza experiența obținută în industrie, construcții, agricultură și alte ramuri ale economiei. Se evita programatic prezentarea dificultăților de trai cu care se confrunta populația; în schimb, televiziunea critica ideologia occidentală, morala și propaganda democratică, educând cetățenii în spiritul ideilor și moralei comuniste, respectului pentru legile și normele socialismului, promovând o imagine idealizată a modului de viață sovietic și a internaționalismul proletar [10, p. 103]. Primele emisiuni ale televiziunii moldovenești au început să fie difuzate pe 30 aprilie 1958 și constau în programe scurte de 2-3 ore pe zi. Pe parcursul anilor 1970, televiziunea din RSSM și-a extins treptat numărul de ore de emisie, ajungând în 1980 la 33,9 ore pe zi, inclusiv retransmisii ale canalelor centrale. Zilnic se difuzau emisiuni pe patru canale. În 1974, studiourile din republică au început să difuzeze emisiuni filmate color; anterior, doar canalele centrale transmiteau asemenea emisiuni [12, f. 99].

O trăsătură definitorie a televiziunii sovietice din anii 1970-1980 era evidențierea constantă a succeselor statului sovietic în domeniile economic, social, politic și cultural. Canalele de televiziune glorificau revoluția din 1917, iar televiziunea din RSSM difuza frecvent emisiuni dedicate lui V. Lenin și viitorului comunismului, promovând totodată noile sărbători ale statului sovietic. În paralel, existau și programe dedicate artelor: transmisiuni din sălile de concerte, emisiuni educative consacrate marilor muzee ale lumii. Se difuzau uneori filme artistice realizate de regizori precum Andrei Tarkovski, Gheorghi Danelia și Emil Loteanu. De asemenea, în programul televiziunii din RSSM au fost incluse o serie de emisiuni cu caracter cultural, științific și sportiv [10, p. 103; 11].

Industria divertismentului în URSS era strict controlată de stat și limitată în creativitate, principalele ramuri fiind teatrul, cinematografia, muzica. Reprezentanții tuturor acestor forme de artă se confruntau sistematic cu cenzura. Cultura moldovenească din a doua jumătate a secolului XX a fost puternic influențată de cultura rusă, promovarea acesteia fiind parte a ideologiei sovietice, care prezenta poporul rus ca „fratele mai mare” al celorlalte națiuni sovietice. Această strategie avea scopul de a deturna și subordona culturile locale autentice sub hegemonia culturală rusă. Mulți artiști moldoveni și-au urmat studiile în școli teatrale și cinematografice din Moscova, ceea ce a consolidat această influență.

Cu toate acestea, în ciuda influenței ruse și a cenzurii sovietice, deceniile 1970-1980 sunt considerate o „epocă de aur” a culturii moldovenești. La sfârșitul anilor 1970, în republică activau opt teatre profesioniste, unde au fost jucate 2.948 de reprezentații (spectacole, serate de creație, întâlniri), atrăgând un public de 1.196.000 de spectatori. În 1980, șapte teatre profesioniste, care organizau 2.995 de reprezentații, vizionate de 1.232.000 de persoane. Repertoriul teatrelor era dominat de piese care glorificau Partidul Comunist și opere ale scriitorilor clasici ruși [13, p. 232]. Un moment de cotitură în arta teatrală din RSSM a fost fondarea teatrului *Luceafărul*. Sub conducerea artistică a regizorului și actorului Ion Ungureanu, teatrul a promovat spectacole variate, incluzând dramaturgie clasică și contemporană, unele dintre acestea fiind interzise de autoritățile sovietice. Din cauza acuzațiilor de naționalism, Ion Ungureanu a fost forțat să plece la Moscova în 1972 [14, p. 265]. Conducerea Partidului Comunist solicita trupelor de teatru profesioniste să organizeze un număr mai mare de reprezentații în localitățile din RSSM, pentru a promova prin artă modul de viață sovietic. În această perioadă, piesele cele mai populare și apreciate de public au fost cele ale scriitorilor Dumitru Matcovschi (*Preşedintele*, *Apusul clopotului*, *Tata)* și Ion Druță (*Păsările tinereţei noastre* și *Casa mare)*. Teatrele ruse din RSSM, în schimb, nu promovau piese scrise de autori locali. *Teatrul Dramatic Rus* din Tiraspol a montat o singură piesă autohtonă în zece ani, iar teatrul rus *A. P. Cehov* nu a prezentat nicio piesă locală timp de 14 ani [15, f. 66].

Cinematografia din RSSM a fost un instrument esențial al propagandei sovietice, dar și un domeniu în care arta locală a reușit să se afirme în ciuda constrângerilor impuse. La sfârșitul anilor 1970, în republică funcționau 1.579 de săli de cinema cu taxă de intrare. Până în 1989, acest număr a crescut la 1.819, majoritatea fiind localizate în sate. A fost o perioadă de mare popularitate pentru cinematografie, cu aproape 12.000.000 de spectatori înregistrați între 1970 și 1989 [4, p. 120]. În această epocă, au fost realizate filme care au captivat publicul și care astăzi sunt considerate parte din fondul de aur al cinematografiei moldovenești. Printre cele mai remarcabile figuri din cinematografia acestei perioade se numără regizorul Emil Loteanu, autorul a peste 20 de filme. În 1971, E. Loteanu a regizat *Lăutarii*, un film care a devenit un simbol al culturii cinematografice locale. Au urmat alte capodopere, precum *Șatra* (1976) și *Gingașa și tandra mea fiară* (1978). În 1986, E. Loteanu s-a întors în RSSM pentru a regiza *Luceafărul*, un film dedicat vieții și operei poetului Mihai Eminescu, primul film moldovenesc ce aducea un omagiu marelui poet. Acest film a fost difuzat pe scară largă la televiziunea din RSSM [12, p. 32]. Un alt film de referință al acestei perioade, regizat de Vlad Ioviță, este *Dimitrie Cantemir* (1974), rolul principal fiind interpretat de Mihai Volontir. Cu un subtext ideologic pronunțat, filmul prezenta Imperiul Rus ca unul eliberator al Moldovei de sub dominația otomană, fiind difuzat atât în sălile de cinema, cât și la televiziune [16, p. 47]. Televiziunea din RSSM difuza, de asemenea, filme din alte republici sovietice, multe dintre ele dublate de actori locali. Între 1976 și 1980, un număr de 51 de filme sovietice au fost dublate în română în republică, la un nivel calitativ înalt [15, f. 67]. Spre sfârșitul anilor 1970, au fost realizate numeroase filme artistice și documentare care promovau valorile comuniste în rândul tinerilor și subliniau rolul decisiv al Uniunii

Sovietice în înfrângerea Germaniei naziste, precum și filme cu tentă antiromânească, ce prezentau perioada 1918-1940 ca pe o ocupare a Basarabiei de către România regală [15, f. 72].

În perioada analizată de noi, un impact profund asupra vieții cotidiene din RSSM l-a avut și arta muzicală. Muzica populară, cu motive etnice românești, a fost o expresie a identității naționale și un mod de păstrare a tradițiilor în fața politicilor de uniformizare culturală promovate de regimul sovietic. În această perioadă, au activat numeroase colective muzicale renumite atât în republică, cât și peste hotare. Un exemplu notabil este unul dintre primele ansambluri de muzică populară din RSSM, *Fluieraș*, dirijor și director – violonistul Serghei Lunchevici. Piesele interpretate de *Fluieraș* au fost apreciate de public pentru autenticitatea și profunzimea lor, printre acestea numărându-se *Balada* de Ciprian Porumbescu, *Sârba lui Feraru*, *Cântec de leagăn*, *Hora Primăverii* (interpretată în filmul Poienele Roșii), *Jalea țiganului* etc. Ansamblul a susținut numeroase concerte atât în localitățile din Moldova, cât și peste hotare, inclusiv în India [16, p. 172]. O altă personalitate marcantă a muzicii populare din această perioadă a fost Nicolae Sulac. Repertoriul său era format din cântece populare culese în timpul expedițiilor folclorice prin satele republicii, contribuind astfel la păstrarea și revitalizarea tradițiilor locale. În 1970, N. Sulac a fondat ansamblul de muzică populară *Lăutarii*, care a devenit cunoscut prin interpretarea unor piese de rezonanță, precum *Balada Miorița*. De-a lungul anilor, Nicolae Sulac a compus și interpretat numeroase piese care au devenit șlagăre și au consolidat legătura între muzica populară și identitatea națională [16, p. 236]. Anii 1970-1980 au marcat și apogeul creației ansamblului de dans popular *Joc*, sub conducerea artistică a maestrului Vladimir Curbet. Vl. Curbet a selectat și prelucrat artistic numeroase dansuri populare din satele Moldovei, pe care le-a inclus în repertoriul ansamblului, transformând *Joc* într-un simbol cultural al RSSM. Repertoriul include dansuri renumite precum *Moldoveneasca*, *Hora fetelor*, *Țărăneasca*, *Bătuta*, *Călușarii* și *Hora*. De asemenea, ansamblul a creat suite coregrafice memorabile, precum *Nunta moldovenească*, *Bucură-te*, *Moldova* și *Legenda mărțișorului*. *Joc* a devenit cea mai cunoscută formație de balet folcloric din Republica Moldova, oferind publicului din localitățile republicii și din afara ei o adevărată satisfacție estetică [16, p. 157].

Muzica ușoară a fost un domeniu în care autoritățile sovietice au încercat să-și instaureze controlul, dar s-au confruntat cu rezistența anumitor ansambluri la dictatul ideologic. În RSSM, cea mai renumită formație de acest gen a fost *Noroc*, condusă de Mihai Dolgan. La 16 septembrie 1970, trupa a fost desființată prin ordinul ministrului Leonid Culiuc, motivul oficial fiind „absența unei orientări ideologice sănătoase" și „promovarea unor valori artistice de calitate slabă". Explicația reală era că membrii trupei erau fani ai rockului occidental și nu participau la propagarea Partidului Comunist [17, p. 19]. După desființare, membrii acesteia au creat o nouă formație, numită *Contemporanul*. Primele concerte ale *Contemporanului* au avut loc în septembrie 1974 pe scena Filarmonicii din Chișinău, unde au interpretat în premieră piese precum *Limba noastră*, *La steaua*, *Primăvara* și *Răsărit-au zorii*. În 1980, a fost produs filmul documentar-muzical *Contemporanul*, care a prezentat cântecele trupei, devenite ulterior șlagăre [18, p. 175]. În 1985, trupa a revenit la numele *Noroc*, iar piesele care aduseseră faima formației au fost reabilitate, printre acestea numărându-se *De ce plâng chitarele*, *Cântă un artist* și *Două manechine*. De-a lungul anilor, formația a lansat numeroși artiști celebri din Republica Moldova, printre care Ion Aldea-Teodorovici, Ion Suruceanu, Iurie Sadovnic, Gheorghe Țopa, Anatol Bivol, Ricu Vodă și Lidia Botezatu [18, p. 199].

În contextul vieții cotidiene din RSSM, politica sovietică privind religia a avut un impact profund asupra structurii sociale, căutând să submineze influența tradițională a credinței religioase. Deși legislația oficială recunoștea libertatea cetățenilor de a-și exprima credința religioasă sau de a fi atei, în realitate, statul comunist desfășura o campanie intensă pentru a reduce rolul religiei în societate, inclusiv prin folosirea mecanismelor punitive și a resurselor administrative. Libertatea exercitării cultelor religioase era formal recunoscută, dar era pusă în balanță cu libertatea propagandei antireligioase, ceea ce reflecta interesul regimului de a consolida ateismul și de a limita orice influență religioasă asupra populației. Se insista că obligația fundamentală a cetățeanului este față de stat, indiferent de convingerile lui religioase. Predarea religiei în instituțiile de învățământ era interzisă, iar profesorii care participau la manifestări religioase riscau să fie sancționați [19, p. 230].

Formal, credincioșii care împliniseră vârsta de 18 ani aveau dreptul să se organizeze în asociații religioase, însă aceste organizații erau supuse unei supravegheri stricte din partea statului. În RSSM, asociațiile

religioase puteau fi înregistrate doar sub forma societăților religioase sau a grupurilor de credincioși, și numai după îndeplinirea unor condiții stricte, inclusiv prezentarea unei cereri semnate de cel puțin 20 de persoane care declarau că aparțin aceluiași cult. Activitatea acestor organizații nu putea începe decât după obținerea aprobării Consiliului pentru chestiuni religioase pe lângă Sovietul Miniștrilor al URSS. După obținerea acestei aprobări, credincioșii puteau colecta donații benevole pentru întreținerea lăcașului de cult, puteau desfășura rituri și ceremonii religioase, puteau utiliza case de rugăciuni și angaja slujitori ai cultului, dar în limitele stricte impuse de regimul sovietic [19, p. 231]. Deși asociațiile religioase aveau dreptul să încheie contracte pentru întreținerea lăcașurilor de cult și achiziționarea de bunuri necesare, orice activitate care contravenea intereselor statului sovietic era strict interzisă. Serviciile speciale sovietice monitorizau îndeaproape organizațiile religioase pentru a preveni orice activitate care ar fi putut fi percepută ca antisovietică. Orice îndemn către credincioși de a refuza să se implice în viața de stat, culturală și social-politică dirijată de partid era privit drept atac la adresa ordinii sovietice. Era strict interzisă formarea caselor de ajutor reciproc, cooperativelor, asociațiilor de producție, utilizarea bunurilor și mijloacelor aflate la dispoziție în alte scopuri decât propriu-zis practicarea cultului.

Educația religioasă și implicarea copiilor în activități religioase erau complet interzise, reflectând dorința statului de a controla formarea ideologică a tinerelor generații. Nu erau permise adunările de studiu biblic, lecțiile de religie, formarea de cercuri religioase sau alte activități destinate copiilor. Obligația de a supraveghea și de a preveni participarea minorilor la orice fel de manifestare religioasă, de la servicii divine până la coruri sau procesiuni, revenea de obicei școlilor. De asemenea, era interzisă impunerea de contribuții financiare obligatorii credincioșilor sau utilizarea constrângerii în orice formă de practică religioasă [19, p. 232]. A fost interzisă viața monahală în republică. Astfel, mănăstirii Japca, singurul așezământ monahal, care a funcționat sub regim comunist, i s-a interzis să accepte noi membri în componența comunității religioase [20].

Oficierea serviciilor religioase în lăcașurile de cult sau în încăperile special amenajate era permisă fără a fi necesară notificarea comitetului executiv al sovietului local. Cu toate acestea, autoritățile sovietice interziceau desfășurarea riturilor și amplasarea obiectelor religioase în clădirile și pe terenurile instituțiilor administrative, cooperatiste, obștești sau culturale. Excepții erau făcute pentru persoanele grav bolnave sau aflate în pragul morții, internate în spitale sau aflate în locuri de detenție, unde, la cererea rudelor, se punea la dispoziție o cameră special izolată pentru desfășurarea ritului religios. De asemenea, riturile religioase erau permise la cimitire și crematorii. Procesiunile religioase și ceremoniile desfășurate în afara lăcașurilor de cult necesitau autorizarea prealabilă a comitetului executiv al sovietului raional sau orășenesc pentru fiecare caz în parte. În RSSM, toate lăcașurile religioase și obiectele necesare desfășurării cultului, fie că erau achiziționate, fie donate, erau considerate proprietatea statului. În localitățile unde exista un grup de credincioși de aceeași religie, era permisă utilizarea unui singur lăcaș de cult. Grupurile religioase aveau obligația de a ține un registru de venituri și cheltuieli, în care se înregistrau toate încasările provenite din vânzarea lumânărilor, obiectelor religioase și donațiile, precum și cheltuielile pentru întreținerea și reparația bunurilor bisericești și plata pentru munca membrilor cultului. Contractele de închiriere a clădirilor și încăperilor destinate asociațiilor religioase puteau fi reziliate înainte de termen de către comitetul executiv local. Construcția de noi lăcașuri de cult cu resursele și mijloacele credincioșilor era permisă doar în anumite cazuri, la cererea grupurilor religioase și cu aprobarea Consiliului pentru problemele religiilor de pe lângă Sovietul Miniștrilor al URSS, la propunerea Sovietului Miniștrilor al RSSM [19, p. 234].

În perioada la care ne referim în articolul de față, cea mai influentă asociație religioasă din RSSM era Biserica Ortodoxă subordonată Patriarhatului Moscovei, condusă de un arhiepiscop. Pe lângă aceasta, în mai multe localități din republică erau active și alte culte religioase, precum creștinii evanghelişti, baptiștii și adventiștii de ziua a șaptea. În capitala republicii, Chișinău, funcționa un centru format de Consiliul unional al creștinilor evanghelişti-baptiști. Până în 1978, în republică existau peste 300 de biserici ortodoxe, catolice, sinagogi și case de rugăciuni, toate aceste culte religioase fiind permanent supravegheate de KGB. La 28 decembrie 1976, Comitetul Central al Partidului Comunist din RSSM a emis *Hotărârea privind starea și măsurile de întărire a educației ateiste a populației din republică*. Pe baza acestui document, Comitetul de Securitate a inițiat o serie de acțiuni de represiune și propagandă împotriva cultelor religioase,

în special împotriva bisericilor neoprotestante, considerate de autoritățile sovietice ca inamici ai ideologiei comuniste. Securitatea a desfășurat operațiuni menite să compromită liderii religioși, utilizând televiziunea, radioul și presa locală pentru a răspândi propaganda antireligioasă. În baza materialelor prezentate de serviciile de securitate, au fost publicate 50 de articole menite să discrediteze bisericile neoprotestante, iar studioul *Moldova-Film* a produs scurtmetrajul *Momentul adevărului*, care ataca credința religioasă și pe cei care o promovau [21, f. 55]. Acțiunile represive au vizat în special sectele neoprotestante, cum ar fi baptiștii, iehoviștii și adventiștii de ziua a șaptea, împiedicându-le organizarea de manifestații publice. În anii 1979-1980, autoritățile au interzis 40 de manifestații ale acestor secte și au suprimat cursurile de propovăduire a Bibliei, colectivele teatrale pentru tineret, precum și școlile și taberele religioase pentru copii. Serviciile de securitate sovietice monitorizau și persoanele care răspândeau literatură religioasă, în special revistele *Creștinul* și *Vestea Adevărului*, editate și distribuite ilegal. Membrii cultelor religioase care dețineau cantități mari de literatură creștină erau subiectul unor dosare penale [21, f. 56], iar securitatea folosea agenți infiltrați în cadrul sectelor religioase și al Bisericii Ortodoxe pentru a provoca conflicte între culte.

În ciuda represiunilor, autoritățile raportau o creștere a numărului de membri activi ai sectelor în structurile de stat, ceea ce era considerat o amenințare. Continua să crească și numărul membrilor comunității iehoviste, aflate în ilegalitate. O altă preocupare pentru autorități era întoarcerea în republică a persoanelor reprimate pentru convingerile religioase. În 1979, atacurile asupra Bisericii Catolice din Chișinău s-au intensificat, ca răspuns la declarațiile Papei Ioan Paul al II-lea privind întărirea Bisericii Catolice în lupta cu ateismul din Uniunea Sovietică și condamnarea încălcării drepturilor omului. Serviciul de securitate a reținut mai mulți membri ai Bisericii Catolice, iar cei considerați periculoși au fost exilați din republică. Preoții creștin-ortodocși care menținеau legături cu Biserica Ortodoxă Română erau supuși unei supravegheri speciale, fiind monitorizați pentru a evita primirea de literatură creștin-ortodoxă destinată desfășurării serviciului divin [21, f. 56].

Sportul ocupa un loc important în viața cotidiană a cetățeanului sovietic, fiind integrat în strategia de educație fizică de masă a regimului. Spre deosebire de sportul occidental, cel sovietic era profund influențat de ideologia comunistă și avea o dimensiune militară, subminând dezvoltarea sportului liber și apolitic [22, pp. 169-177]. Pregătirea fizică a tineretului era în rezonanță directă cu politica militară promovată de statul sovietc [23, pp. 24-27]. În URSS, sportivii amatori erau elevi, studenți, militari, muncitori, ingineri, profesori sau economiști, toți fiind angajați în câmpul muncii și plătiți cu salarii. Orice sport – de exemplu fotbalul – era considerat o activitate voluntară, iar orice recompensă financiară, sponsorizare sau venituri obținute pe baza lui (statutul de profesionist) erau interzise oficial. În sprijinul acestei politici, Comitetul pentru Cultură și Sport al URSS a emis, la 25 februarie 1972, *Legea privind unele manifestări nesănătoase din anumite probe de sport şi mai ales din fotbal* care condamna orice formă de recompensă în afara celor prevăzute de legislația sovietică. În același timp, se înființau colective sportive de amatori, se extindea numărul sporturilor practicate, iar anumite abilități militar-sportive deveneau obligatorii, fiind verificate prin așa-numitele „normative” [24, p. 36].

Sportul pentru tineret avea o importanță deosebită în școli și instituțiile de învățământ superior, fiind tot mai popular în rândurile copiilor. Stadionul republican din Chișinău, construit în 1952 și reconstruit în 1974, a devenit principala arenă sportivă a republicii, găzduind toate cele 10 spartachiade ale Moldovei, numeroase meciuri de fotbal și campionate unionale la poliatlon. La mijlocul anilor 1970, în RSSM erau practicate 37 de discipline sportive, implicând aproximativ 480.500 de persoane. Începând din 1975, în orașele și centrele raionale ale republicii au fost deschise secții de tir cu arcul, această probă fiind introdusă ca obligatorie și în asociații sportive precum *Moldova* și *Colhoznicul*. Printre cele mai populare sporturi se numărau luptele greco-romane, boxul, fotbalul, baschetul și voleiul. Artele marțiale orientale erau oficial interzise în RSSM, ca și pe întreg teritoriul URSS. Facultatea de Cultură Fizică din cadrul Institutului Pedagogic din Chișinău juca un rol central în formarea sportivilor, iar educația fizică a fost introdusă ca disciplină obligatorie în grădinițe, școli, tehnicume și instituții de învățământ superior. Totodată, sportul sovietic era impregnat de ideologia comunistă [24, p. 30].

Situația materială a sportivilor moldoveni era adesea dificilă: statul sovietic îi vedea ca pe un mijloc de

a aduce victorii și faimă statului în cadrul competițiilor internaționale de amatori, reprezentând în același timp o sursă de divertisment pentru populație. Conform legislației sovietice, fotbaliștii primeau un salariu de 180 de ruble, întrucât fotbalul era considerat un sport amator, iar fotbalul profesionist era oficial interzis în republică. Mulți participanți la anchetele sociologice au confirmat că veniturile și salariile mici ale fotbaliștilor și antrenorilor erau unul dintre aspectele negative ale sportului, așa cum era el practicat în perioada sovietică [24, p. 46].

Sportul avea o prezență semnificativă și în viața de la sat. La sfârșitul anilor 1970, localitățile rurale din RSSM dispuneau de 34 de stadioane, 750 de terenuri de fotbal, 52 de săli sportive și 3.450 terenuri de volei și handbal. În cadrul societății republicane sportive *Colhoznicul* activau 980 de colective sportive, care reuneau peste 280.000 de persoane, promovând diverse discipline sportive. Conducerea republicii organiza întreceri socialiste pentru propagarea sportului, care aveau și un rol important în educația ideologică a tineretului rural. Din rândul sportivilor din zonele rurale, în această perioadă au apărut doi maeștri internaționali ai sportului, 97 de maeștri ai sportului de categorie unională și circa 2.500 de candidați la titlul de maestru al sportului și sportivi de categoria I. În perioada sovietică, sportul nu a fost doar un mijloc de dezvoltare fizică și ideologică pentru Partidul Comunist, ci și o formă de educație și divertisment pentru populație [25, p. 140].

Un alt aspect important al vieții cotidiene din RSSM era activitatea organizațiilor obștești, care jucau un rol semnificativ în culturalizarea și educația populației. Printre acestea, se remarca în mod deosebit Societatea *Știința*.

În domeniul artei și creației, un rol esențial îl jucau uniunile și societățile de creație, organizații dedicate promovării culturii sovietice în RSSM. Una dintre cele mai influente era Uniunea Scriitorilor din RSSM, care avea ca obiectiv principal propagarea literaturii artistice în rândul populației. Publicațiile principale ale uniunii erau revistele *Nistru* și *Kodrî*, precum și gazeta săptămânală *Literatura și Arta* [6, p. 221]. O altă componentă importantă a rețelei de uniuni de creație era Uniunea Cineaștilor din RSSM, care reunea lucrătorii din domeniul cinematografiei și televiziunii. În cadrul acestei uniuni funcționau secții dedicate filmelor artistice, animației, documentarelor și filmelor de popularizare a științei. De asemenea, Uniunea Cineaștilor găzduia Secția moldovenească a Biroului de Propagandă a Cinematografiei Sovietice, care avea ca obiectiv principal promovarea în masă, prin cinema, a valorilor statului sovietic [15, f. 66]. Un rol crucial în viața cotidiană îl avea și Uniunea Jurnaliștilor din RSSM, care era activ implicată în desfășurarea propagandei. Principalele sale preocupări includeau promovarea publicațiilor cu tematică militar-patriotică, internaționalistă și economică. Uniunea Jurnaliștilor dispunea de 13 secții, fiecare contribuind la difuzarea ideologiei sovietice în rândul cetățenilor din RSSM.

În RSSM erau active diverse asociații sportive și de apărare, care aveau rolul de a atrage cetățenii la practicarea sportului și la pregătirea militară. Printre acestea se numărau asociațiile sportive voluntare, care jucau un rol important în promovarea sportului și a culturii fizice în rândurile populației. În 1979, în RSSM funcționau trei asociații unionale – *Dinamo*, *Трудовые резервы* și *Локомотив* – și două asociații republicane – *Moldova* și *Colhoznicul* –, având un număr total de 500.000 de membri. O altă organizație semnificativă era *Asociația voluntară pentru susținerea armatei, aviației și flotei* (DOSAAF). Principalul obiectiv al acestei organizații era pregătirea tinerei generații pentru serviciul militar și promovarea propagandei despre istoria armatei sovietice, prezentând forțele armate drept principalul pilon de apărare al statului sovietic și crescându-le popularitatea. De asemenea, organizația se ocupa de pregătirea populației pentru apărarea civilă și de formarea cadrelor în profesii tehnice generale, cum ar fi tractoriști, șoferi și lucrători în telecomunicații. În plus, erau promovate activitățile cu relevanță tehnico-militară, cum ar fi automobilismul, motociclismul, radioul, sporturile acvatice și subacvatice. O altă categorie de organizații active în RSSM erau cele denumite „organizații de inițiativă ale oamenilor muncii”, care erau prezentate de propaganda sovietică drept inițiative cetățenești. Aceste organizații contribuiau la consolidarea ideologiei statului, fiind integrate în rețeaua largă de structuri menite să mobilizeze și să pregătească populația pentru diverse activități sportive și militare [6, p. 223].

În concluzie, educația, cultura, religia și sportul au jucat roluri esențiale în viața cotidiană a cetățenilor din RSSM în anii 1970-1980, fiecare domeniu contribuind în mod diferit la formarea și consolidarea ideologiei sovietice. Această perioadă a fost caracterizată de un proces de dezvoltare complex și dual, în care, pe

de o parte, elita culturală a RSSM a contribuit semnificativ la dezvoltarea literaturii, artei și educației, iar pe de altă parte, toate aceste eforturi s-au desfășurat sub supravegherea strictă a partidului comunist, care a impus limite asupra independenței artistice și intelectuale. Acești ani au fost martorii unei extinderi semnificative a accesului cetățenilor la realizările culturii locale, regionale și internaționale. Participarea la activitățile culturale, cum ar fi vizionarea filmelor, vizitarea muzeelor și citirea publicațiilor tipărite, a atins apogeul în această perioadă. De asemenea, activitatea artistică și creativă a populației a cunoscut o creștere, manifestându-se printr-o implicare sporită în cluburi de activitate pentru amateri și alte forme de expresie culturală de masă.

Religia a fost un domeniu în care regimul sovietic a exercitat un control sever, încercând să submineze influența acesteia asupra societății. Deși libertatea religioasă era recunoscută oficial, în realitate, autoritățile au desfășurat o campanie intensă de restricționare și marginalizare a cultelor religioase, considerându-le o amenințare la adresa ideologiei comuniste. Aceste măsuri au limitat considerabil posibilitatea exprimării religioase și au contribuit la crearea unui climat de dublă moralitate în societate. Sportul, un alt domeniu central al vieții cotidiene, a fost profund politizat și folosit de regim ca un instrument de propagandă și de pregătire militară a populației, cunoscând o extindere considerabilă în această perioadă și implicând un număr mare de cetățeni, atât în mediul urban, cât și în cel rural.

Cu toate acestea, controlul strict al partidului, metodele administrative autoritare și dublul standard moral al regimului au avut efecte negative asupra calității educației și asupra libertății creative și religioase. În ciuda acestor constrângeri, ultimele două decenii de comunism în RSSM au fost marcate de o activitate culturală și sportivă intensă, care, deși limitată de regimul sovietic, a reușit să ofere cetățenilor RSSM momente de expresie artistică, spirituală și fizică.

Referințe:

1. XENOFONTOV, Ion. *„Spaţiile malefice" din R.S.S. Moldovenească: forme, „metode de neutralizare", consecinţe şi perspective.* În: *Simpozionul internaţional Forme de represiune în regimurile comuniste. Făgăraş-Sâmbăta de Sus, 12–14 iulie 2007,* Iaşi, Polirom, 2008, pp. 389-396.
2. PRISAC, Lidia; GRĂDINARU, Natalia. *Dimensiuni ale cotidianului sovietic în RSS Moldovenească*. În: *Panorama comunismului în Moldova sovietică. Context, surse, interpretări* / Ed.: Liliana Corobca, Iași, Polirom, 2019, pp. 710-730.
3. *Culegere de legi în vigoare ale RSS Moldoveneşti,* vol. 40. Chișinău, 1981, 509 p.
4. *Economia Națională a Republicii Moldova.* Anuar statistic 1990*,* Chișinău, 1991, 384 p.
5. BARBEI, S.; DRĂGĂNEL, A. *Date concludente despre istoria de ieri şi de azi a Bibliotecii Naționale.* În: *Magazin bibliografic*, nr. 3, 2022, pp. 19-29.
6. *Enciclopedia Sovietică Moldovenească*, vol. 8. Chișinău, 1981, 502 p.
7. *Moldova Socialistă*, nr. 114, 17 mai, 1985, p. 1.
8. *Ibidem*, nr. 119, 21 mai, 1989, p. 1.
9. ȚÂBULAC-CIOBANU, M. *Aspecte privind evoluția radioului în RSSM.* În: *International Scientific Conference „European Integration through the strengthening of education, research, innovations in Eastern Partnership Countries",* Chișinău, 2022, pp. 144-151.
10. Parfentiev B. *Istoria televiziunii din Moldova: cadrul de constituire şi de afirmare*. În: *Studia Universitatis Moldaviae (Seria Ştiinţe economice şi ale comunicării)*, nr. 11, 2022, pp. 101-110.
11. *Emil Loteanu – artist al neamului*. În: *Realizări culturale*, nr. 5, 2011.
12. *Agenția Națională a Arhivelor, Direcția Generală a Arhivei Organizațiilor Social-Politice din Republica Moldova* (infra: ANA, DGAOSPRM). F. 51, i. 50, d. 3.
13. *Народное хозяйство Молдавской ССР*. 1981. Кишинев, 1982, 283 p.
14. *Ion Ungureanu.* În: *Calendar Național,* Chișinău, 2015.
15. *ANA, DGAOSPRM*. F. 51, i. 52, d. 72.
16. LEMPERT, I. *Artişti ai poporului din RSSM*. Chișinău, 1976, 288 p.
17. POIATĂ, M. Șt. *Rockul, „Noroc"-ul & noi*. Chișinău, 2013, 272 p.
18. POIATĂ, M. Șt. *Mihai Dolgan. De ce au plâns ghitarele?* Chișinău, 2017, 336 p.

19. *Culegere de legi în vigoare ale RSS Moldoveneşti,* vol. 48. Chișinău, 1983 , 394 p.
20. XENOFONTOV, Ion Valer. *Complexul monahal Japca: istorie şi spiritualitate*. Ediția a II-a revăzută și adăugită. Chișinău, Lexon-Prim, 2020, 540 p.
21. *ANA, DGAOSPRM*. F. 51, i. 54, d. 4.
22. GURIN, Sergiu. *Repere istoriografice ale culturii fizice şi sportului în RSS Moldovenească.* În: *Student, profesor și cercetător în anii ’80-’90: drumul spre regăsire și libertate, conferință științifică națională cu participare international*, 7 octombrie 2022. Ediția a III-a, Chișinău, 2023, pp. 169-177.
23. XENOFONTOV, Ion. *Pregătirea ideologică a recruţilor pentru Armata Sovietică. Cazul RSS Moldoveneşti (anii ’80 ai sec. XX).* În: *Studia Universitatis Moldaviae. Revistă ştiinţifică, Seria ştiinţe umanistice,* nr. 4(34), Chișinău, 2010, pp. 24-27.
24. ȚÎCU, Octavian. *Corelația dintre sport, ideologie și politică în regimurile totalitare. Cazul RSS Moldovenești.* În: *Anuarul Catedrei de discipline socioumanistice* 2009/2010, Bălți, 2011, pp. 33-50.
25. BULMAGA, L. *Moldova în a doua jumătate a secolului al XX-lea. Aspecte ale vieții social-economice.* Chișinău, 2008, 282 p.

Date despre autor:
Anatolie NOSATÎI, doctorand, Școala doctorală *Științe Umanistice și ale Educației*, Universitatea de Stat din Moldova.
E-mail: anatolienosatii72@gmail.com
ORCID: 0000-0002-3070-7141

Prezentat la 30.09.2024